

Originalni naučni rad

REGIONALIZACIJA CRNE GORE U KONTEKSTU TURISTIČKIH SPECIFIČNOSTI I OBRAZOVNIH RESURSA U TURIZMU

Demir Mujević

Doktorand, Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet

Beograd, Srbija

demir.mujevic98@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0000-3805-7641>

Apstrakt

Crna Gora posjeduje izuzetnu prirodnu i kulturnu raznovrsnost koja omogućava diferenciranu turističku ponudu i razvoj različitih oblika turizma. Rad analizira regionalizaciju Crne Gore prema turističkim specifičnostima, sa fokusom na primorsku, centralnu i sjevernu regiju. Analiziraju se prirodne i kulturne atrakcije svake regije, turističko obrazovanje, dominantne vrste turizma, kao i potencijali za dalji razvoj. Akcenat je stavljen na ekoturizam, kulturno-istorijski turizam i enogastronomiju, uz prijedloge za optimizaciju turističkog potencijala kroz regionalnu podjelu. Cilj rada je analizirati regionalnu podjelu Crne Gore u kontekstu turističke regionalizacije, sa akcentom na obrazovne, pedagoške i razvojne potencijale turizma. Pored razmatranja kako regionalna podjela doprinosi optimizaciji turističkog potencijala, cilj je i prikazati na koji način turizam u svakoj regiji može doprinijeti neformalnom i iskustvenom učenju, kulturnom obrazovanju i razvoju kompetencija.

Ključne riječi: Crna Gora, regionalizacija, obrazovanje, ekoturizam, kulturno-istorijski turizam, enogastronomija

REGIONALIZATION OF MONTENEGRO IN THE CONTEXT OF TOURISM SPECIFICITIES AND EDUCATIONAL RESOURCES IN TOURISM

Abstract

Montenegro possesses exceptional natural and cultural diversity, which enables a differentiated tourist offer and the development of various forms of tourism. This paper analyzes the regionalization of Montenegro according to tourist-specific features, focusing on the coastal, central, and northern regions. It examines the natural and cultural attractions of each region, tourism education, dominant types of tourism, as well as potential for further development. Emphasis is placed on ecotourism, cultural-historical tourism, and enogastronomy, along with suggestions for optimizing the tourism potential through regional division. The goal of the paper is to analyze the regional division of Montenegro in the context of tourist regionalization, with a focus on the educational, pedagogical, and developmental potentials of tourism. In addition to considering how regional division contributes to the optimization of tourism potential, the aim is also to show how tourism in each

region can contribute to non-formal and experiential learning, cultural education, and the development of competencies.

Keywords: Montenegro, regionalization, education, ecotourism, cultural-historical tourism, enogastronomy, tourism potential

UVOD

Crna Gora, iako geografski mala¹, posjeduje bogatstvo prirodnih i kulturnih resursa koji čine različite regije zemlje atraktivnim. Ova raznovrsnost pruža osnovu za diferenciranu turističku ponudu.

Crna Gora je u osnovi jadransko-mediteranska i dinarska zemlja u jugoistočnom dijelu Evrope. Sa zapada se graniči sa Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom, sa sjevera i sjeveroistoka sa Srbijom, sa jugoistoka sa Albanijom i sa jugozapada sa Jadranskim morem. Površina Crne Gore iznosi 13.812 km² a teritorijalnog mora 4.800 km²; kopnena granica iznosi 614 km (Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 2015; Monstat, 2017). Regionalizacija Crne Gore ima ulogu u planiranju i razvoju turizma jer svaka od njenih regija posjeduje specifične karakteristike koje privlače različite profile turista – od ljubitelja prirode, preko istraživača, do avanturista. Regionalna podjela omogućava usmjeravanje resursa i kreiranje raznovrsne turističke ponude.

U radu je analizirana regionalizacija Crne Gore i turistički potencijal različitih regija Crne Gore, tj. regionalizacija po turističkom ključu. Rad istražuje turistički potencijal svake od tri regije (sjeverna, centralna, južna), analizirajući glavne prirodne i kulturne atrakcije i vrste turizma koje dominiraju u tim oblastima, ali i obrazovanje u turizmu. Ekskurzije i obrazovni turizam se tretiraju kao praktičan način povezivanja obrazovanja, stvarnog iskustva i turizma, čime se doprinosi cjeloživotnom učenju i razvoju kompetencija mladih. Đačke ekskurzije i turistička putovanja generalno, važan su dio obrazovanja za turizam. U svijetu u kojem turistička industrija često slijedi samo svoje interese i koristi čovjeka u svoju svrhu, dok je turista više zainteresovan da vidi nego da duboko doživi određenu zemlju, obrazovanje za turizam prepoznaje se kao značajan segment opšteg obrazovanja. Kao dio obrazovnog turizma, ekskurzije služe kao efikasan medij za praktično učenje i neposredno iskustvo turizma (Krippendorf, 1986; Čomić, 1990; Anđelković, 2012), stoga se rad bavi i obrazovnim aspektom turizma.

METODOLOGIJA

U radu je primijenjena administrativna regionalizacija kao osnovni metod geoprostorne analize turističkog potencijala Crne Gore. Region se definiše kao pravno ili administrativno određena teritorijalna cjelina, veća od opštine, a manja od države - administrativni region. Opšte je prihvaćeno da je metod regionalizacije prevazišao okvire regionalne geografije i stekao karakter opšteg naučnog metoda u

¹ U poređenju sa evropskim državama, Crna Gora je teritorijalno veća jedino od 7 mini-država i tek nešto veća od Krita.

disciplinama koje sa različitih aspekata proučavaju prostorne pojave i procese. Njegova osnovna funkcija jeste diferencijacija teritorije na cjelovite teritorijalne sisteme – regione (rejone). Regionalizacija, stoga, predstavlja metodološki okvir za podjelu prostora na manje teritorijalne cjeline sa specifičnim i prepoznatljivim obilježjima (Stojkov, 2020; Tošić, 2018; Radovanović, 1994). Polazeći od činjenice da je Crna Gora mala država sa relativno homogenim prostornim jedinicama, administrativne granice uzete su kao relevantan analitički okvir. Izbor ove metode zasniva se na njenoj operativnoj vrijednosti i metodološkoj sofisticiranosti (Dann et al., 1988) u odnosu na ciljeve istraživanja (vidi Gomez & Jones, 2010), budući da se planiranje i evaluacija turističkih politika u praksi sprovode na nivou lokalnih samouprava. Analiza je izvedena na osnovu dominantnih oblika turizma, sezonskih karakteristika i prostorne raspodjele turističkih resursa. Dolasci i noćenje turista u posljednjih 5 godina (period od 2020. do 2025. godine), sa fokusom na 2025. godinu, zasnovani su na sekundarnim statističkim podacima o turističkom prometu na nivou opština u Crnoj Gori, preuzetim iz zvaničnih izvještaja Uprave za statistiku Crne Gore. Posmatrani period omogućava uvid u kratkoročne promjene i dinamiku turizma, ali istovremeno uključuje uticaj globalnih poremećaja, poput pandemije COVID-19, naročito u periodu 2020–2022.

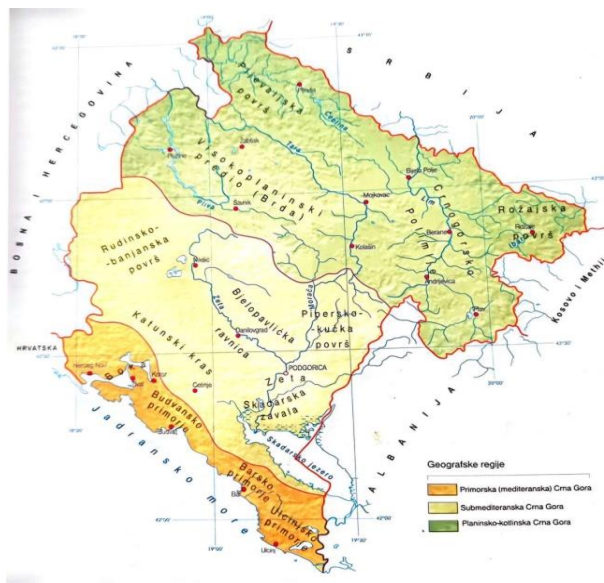
Ukupni uzorak obuhvata 24 administrativne jedinice – opštine Crne Gore, koje su dalje grupisane u šire turističke regije na osnovu geografskog položaja. Obrada podataka izvršena je u programu Microsoft Excel primjenom deskriptivne statistike i komparativne analize. Korišćeni su osnovni statistički pokazatelji radi utvrđivanja intenziteta i dinamike turističkog prometa po regionima, dok je metoda prostorne komparacije primijenjena za analizu razlika u turističkoj razvijenosti između regionalnih cjelina. Svjesni ograničenja administrativne regionalizacije, koja ne obuhvata u potpunosti funkcionalne tokove (kretanje turista, tokove kapitala, radne snage, materijalnih dobara, informacija, ideja, novca itd., koji ne prate striktno administrativne granice, već formiraju prostorno povezane turističke cjeline), primijenjeni metod sagledava se kao analitički okvir, iako je regionalizacija mogla biti zasnovana i na tipskom ili funkcionalnom principu. To je u skladu sa kontingencijskim pristupom (Tošić, 2018), koji naglašava da ne postoji jedinstveni „najbolji način” za organizaciju ili regionalizaciju. Umjesto toga, optimalna rješenja zavise od specifičnih okolnosti (kontingencija). To je metodološki princip koji omogućava prilagođavanje analize specifičnostima Crne Gore, prepoznajući da ne postoji univerzalni način regionalizacije i da izbor metoda zavisi od okolnosti i ciljeva istraživanja. Cilj ove regionalizacije nije da uhvati sve funkcionalne veze, već da obezbijedi analitički okvir. Tačno je da turizam funkcioniše transgranično i da jedna opština može imati više turističkih tipova, ali u slučaju Crne Gore administrativne jedinice imaju realnu ulogu u upravljanju turističkim razvojem. Administrativna regionalizacija ne predstavlja se kao optimalna, već kao svrsishodna u datom kontekstu, pri čemu u slučaju Crne Gore ima veću analitičku i plansku vrijednost nego u većim državama.

REGIONALIZACIJA CRNE GORE

Još je Cvijić (1922) naglasio da se razne oblasti na zemlji razlikuju jedna od druge po geografskim osobinama, koje u našem duhu bude ideju o geografskoj ili prirodnoj cjelini. Geografska interakcija prirode, čovjeka i privrede ogleda se u regionalizaciji, odnosno određivanju geografskih regija (regiona). Društveni i fizički geografi region posmatraju kao prostor koji odlikuju jasno prepoznatljive fizičke, društvene ili ekološke karakteristike (Stojkov, 2020). Polazeći od kriterijuma reljefne strukture, klimatsko-vegetacijskih i hidrografskih karakteristika i ekonomskih pokazatelja, u Crnoj Gori se mogu izdvojiti tri glavne geografske regije: primorska ili mediteranska Crna Gora - južna, submediteranska Crna Gora – centralna i planinsko-kotlinska Crna Gora – sjeverna (Slika 1). Nekada se izdvajaju samo dvije osnovne geografske regije: mediteransku (primorje, Skadarska Zavalu sa Zetom, Bjelopavlička ravnica i Katunski kras) i planinsku Crnu Goru (planinsko-kotlinska i Rudinsko-banjanska površ s Nikšićkim poljem). Crnu Goru karakteriše raznolikost, a priroda joj je podarila bogatstvo kontrasta. Rasprostranjen je iskaz da je Crna Gora zemlja gdje se za dva sata vožnje automobilom dolazi iz planinskih predjela i oštre klime do ravničarskih predjela i prijatne mediteranske klime (Mujević, 2023; Šehić D. & Šehić D., 2005). Prilikom regionalizacije Crne Gore vođeno je računa o prirodno i društveno geografskim specifičnostima svake regije, pa su izdvojene prema reljefnoj strukturi, klimatskim osobenostima i procesu društveno ekonomskog razvoja (Radojičić, 2002). Svaka od regija Crne Gore ima potencijal za razvoj određenih vrsta turizma.

Slika 1.

Geografske regije Crne Gore sa odgovarajućim površinama

Izvor: Šehić, D. i Šehić D., 2005, str. 5

Na osnovu reljefa, klime, geoloških i pedoloških karakteristika, pokrivača tla i prepoznatljivosti, Crna Gora je podijeljena u pet regiona: Primorski region, Skadarski basen, Kraški region, Kanjoni i visoravni centralnog regiona i Planine i doline sjevernog regiona (Banićević i dr., 2021).

Kada se govori o sjevernoj regiji teritorije Crne Gore, pod njom se podrazumijeva planinsko područje na sjeveru države. Regija je sačinjena od nekoliko Dinarskih planina: Durmitor, Bjelasica, Prokletije, Komovi i Sinjajevina. Sjeverna regija ima ukupno 13 opština, ali u nekim podjelama se sjevernom regijom podrazumijeva samo 6 opština: Pljevlja, Plužine, Žabljak, Šavnik, Mojkovac i Kolašin, dok sjeveroistočna regija obuhvata preostalih 7 opština: Rožaje, Petnjica, Berane, Bijelo Polje, Andrijevica, Plav i Gusinje (Slika 2).

Središnju regiju Crne Gore čine opštine: Nikšić (2.065 km²), Danilovgrad (501 km²), Podgorica (oko 1052 km²), Cetinje (899 km²), Tuzi (236 km²) i Zeta (153,05 km²). Regija obuhvata zaravan dubokog krša (Katunski krš sa Cetinjskim poljem) i udolinu srednje Crne Gore (Nikšićko polje, Bjelopavlićka ravnica, Podgoričko-skadarska kotlina). Ukupna površina regije je 4.863 km², što čini 35,2% ukupne površine Republike (Bakić, 2014).

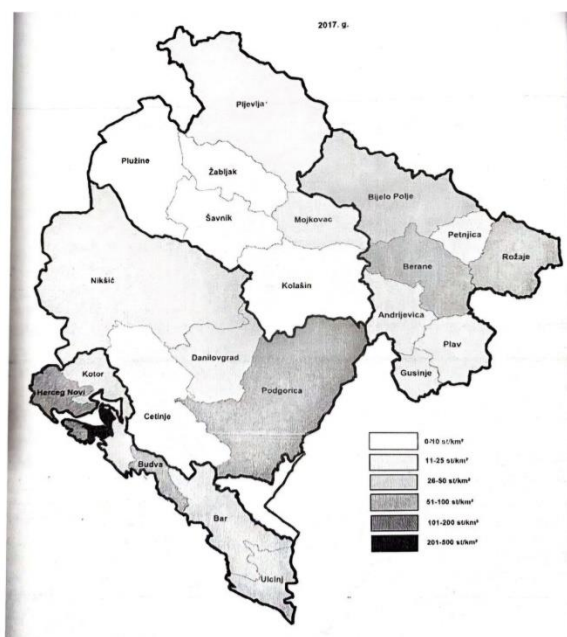
Centralna regija se nalazi na prostoru između sjeverne i primorske regije i predstavlja glavni administrativni, privredni i kulturni centar Crne Gore. Od primorja je dijeli planinski niz Orjen-Lovćen, Sutorman-Rumija. Ima preko 45,1 % od ukupnog stanovništva (Šehić D. i Šehić, D., 2005). Na teritoriji centralne regije nalazi se Skadarsko jezero, značajan jer je to jedini nacionalni park s pretežno vodenim ekosistemom (Visit Montenegro, 2023).

Crna Gora je prepoznata kao zemlja s velikim prirodnim bogatstvima na malom prostoru, koja spaja kontraste sjevera i juga.

Primorska regija Crne Gore obuhvata uski pojas duž Jadranskog mora, uključujući Bokokotorski zaliv.. Svaka od primorskih opština ima važne funkcije: Ulcinj (važan centar turizma), Bar (najveća crnogorska luka, „prozor u svijet”), Budva (metropola crnogorskog turizma), Tivat (vazдушna luka), Kotor - dva i po milenijuma star grad, Herceg Novi - kapija Boke Kotorske (Bakić i dr., 2009). Primorska regija sadrži područje od Luštica koja se nalazi na sjevernom dijelu Boke Kotorske do južnog dijela Ulcinja (Vidas, 2023). Primorska regija odlikuje se potencijalom za razvoj kupališnog, sportskog i rekreativnog turizma (Dašić & Jovičić, 2011), uz povezivanje s kulturnim (samim tim i obrazovnim turizmom) i etnološko-ekološkim turizmom. Od faune prisutni su lisice, šakali, divlje svinje, flamingosi, pelikani, te povremeno delfini (Stešević & Caković, 2013; Šorović, 2022), što je značajno za ekoturizam i posmatranje prirode (npr. birdwatching), jer raznovrsna flora i fauna privlače turiste koji žele da istražuju prirodu i posmatraju životinje u prirodnom okruženju.

Slika 2.

Podjela Crne Gore na 4 regije, sa gustom naseljenosti 2017. godine

Izvor: Monstat, 2017

Prema Radojičiću (2002), u Crnoj Gori se izdvajaju dvije makroregije: jugozapadna i sjeveroistočna.

Jugozapadna makroregija je površine 6508 km² i zahvata dio države koji pripada dubokom kršu. U njoj se izdvajaju homogene regije: Crnogorsko primorje i središnja Crna Gora sa po 6 pripadajućih opština.

Sjeveroistočna makroregija je površine 7304 km² i uglavnom pripada fluviokršu. Zahvata djelove Crne Gore između pomenute granice sa jugozapadnom makroregijom i državnih granica Crne Gore u sjevernom i istočnom dijelu. U njoj se izdvajaju regija visokih planina i površi sa pripadajućim opštinama i regija doline Lima, Ibra i Cehotine sa okolnim površinama.

Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2023-2027. predstavlja ključni dokument koji definiše ciljeve i prioritete regionalnog razvoja (Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma, 2022). Geografska regionalizacija Crne Gore u velikoj mjeri se poklapa sa njenom turističkom regionalizacijom. Upravo prirodne i kulturne karakteristike različitih regija utiču na oblikovanje turističke ponude.

TURIZAM KAO OBRAZOVNI RESURS

Regionalizacija Crne Gore prema turističkim osobnostima je osnov za planiranje i optimizaciju turističkog razvoja, ali i okvir za sagledavanje obrazovnih potencijala turizma. S obzirom na to da je cilj obrazovanja prema pedagogiji svestrano

razvijanje svih potencijala ličnosti i njihovo bogaćenje i objedinjavanje u raznovrsnosti (Vlahović i dr., 1996), turizam, kroz svoju regionalnu specifičnost, a i inače, može doprinijeti ovom procesu, obogaćujući obrazovne sadržaje i metodiku nastave prirode i društva, geografije, turističke geografije itd. (vidjeti npr. Darinski, 1966; Dragović, 2012; Vovk & Zeman, 2016). Raznovrsnost prirodnih pejzaža, kulturno-istorijskog nasljeđa i različitih oblika turizma u okviru sjeverne, centralne i primorske regije omogućava da se turizam posmatra i kao važan resurs neformalnog i iskustvenog učenja, sa izraženom pedagoškom, vaspitnom i društvenom funkcijom. Turizam je najperspektivnija uslužna privredna grana u Crnoj Gori, a zajedno sa ugostiteljstvom čini 30% bruto domaćeg proizvoda (Šehić D. & Šehić D., 2005) i zato je od važnosti obrazovati se u duhu turizma i tretirati turizam kao edukativni resurs. U regijama Crne Gore gdje priroda još uvijek ostaje netaknuta i malo izmijenjena, postoji dodatna prednost za obrazovanje – inovativni koncept obrazovanja i vaspitanja za održivi razvoj. Korišćenje prirode kao učionice (ambijentalna nastava) omogućava učenicima da direktno dožive principe održivog razvoja i razumiju važnost očuvanja okoline kroz praktično iskustvo.

Turizam se sve češće prepoznaje kao oblik neformalnog i iskustvenog učenja, zasnovan na neposrednom kontaktu sa prostorom. Boravak u ovim turističkim regijama omogućava učenje kroz iskustvo, posmatranje i aktivno učešće. U tom kontekstu, turističke regije Crne Gore predstavljaju „učionice na otvorenom“. Navedimo primjere iskustvenog i situacionog učenja u turizmu:

posjeta lokalnom etno-selu u Plužinama gdje turisti (ili učenici) učestvuju u pravljenju tradicionalnih rukotvorina ili čak jela, jer na taj način uče kroz lično iskustvo. Slično je i sa posjetom odabranom poljoprivrednom gazdinstvu gdje uče(s)nici beru voće i pripremaju lokalne proizvode. Kroz aktivno uključivanje u proces sticanja znanja i vještina (pravljenje rukotvorina, sira, džema itd.), učesnici uče kroz iskustvo i refleksiju (Dewey, 1938) nad svojim radom. Škole u Crnoj Gori, Srbiji i širom regiona sve češće primjenjuju ovaj oblik nastave u okviru otvorenog kurikulumu, uključujući aktivnosti poput prodaje suvenira, izrade i prezentacije tradicionalnih rukotvorina, što predstavlja pozitivan signal u pravcu praktičnog i iskustvenog obrazovanja. Isto tako, situaciono učenje u turizmu može se sagledati kroz primjer kada turisti ili učenici prate vodiča kroz istorijski Stari grad Kotor, učeći o arhitekturi, istoriji i lokalnoj kulturi u autentičnom okruženju.

Uloga turističkih regija u razvoju obrazovanja, ekološke svijesti i interkulturalnih kompetencija

Prirodno i kulturno nasljeđe Crne Gore nudi izuzetan obrazovni potencijal. Različite turističke regije Crne Gore imaju značajnu ulogu u razvoju ekološke svijesti, kulturnog identiteta i interkulturalnih kompetencija.

Sjeverna regija, sa naglašenim oblicima ekoturizma i seoskog turizma, doprinosi razumijevanju odnosa čovjeka i prirode, kao i značaja očuvanja životne sredine. Centralna regija omogućava sagledavanje kulturnog identiteta države, dok primorska regija, kao prostor intenzivnih međunarodnih kontakata (kroz turistička kretanja), podstiče razvoj interkulturalnog dijaloga i tolerancije. Kroz turistička kretanja, ekskurzije i interakcije sa lokalnim zajednicama, turizam doprinosi

formiranju savremenih društvenih vrijednosti, a u to spada i obrazovanje za održivi razvoj, koje se stiče kroz edukativne aktivnosti i turizam. Obrazovanje u neformalnim prirodnim i društvenim okruženjima uključuje i avanturističko obrazovanje, koje je usmjereno prvenstveno na fizičke aktivnosti u prirodi (poput kajaka, planinarenja i kampovanja), ali obuhvata i različite oblike formalnog i neformalnog učenja koji se odvijaju na otvorenom, kroz turističke sadržaje, rad ekoloških centara i školske klubove. Uspostavljanje partnerskih odnosa sa neposrednim okruženjem je važan zadatak i škole i same zajednice. Pri tome, okruženje treba da promijeni pogled na školu kao izolovanu instituciju. Povezivanje školskih i vanškolskih konteksta ostvaruje se kroz različite organizacione oblike u sredinama koje podstiču učenje (Anđelković, 2018; Anđelković & Stanisavljević Petrović, 2013). Sadržaji iz lokalne zajednice, kao i šireg okruženja i turizma, treba da budu predmet proučavanja jer turizam predstavlja značajan izvor neformalnog obrazovanja, naročito za mlade, i tu je glavna spona (presjek) između turizma i obrazovanja, koja treba da vodi ka učenju za život, a ne samo za ocjenu. Uvijek se pretpostavlja da učenici vole ekskurzije i putovanja kao otklon od ustaljene, tradicionalne učioničke nastave.

U metodičkoj i didaktičkoj literaturi postoje razlike u definisanju pojma ekskurzije, ali u svakom slučaju, riječ je o posebnoj vrsti školske obrazovno-vaspitne aktivnosti izvan učionice, namijenjenoj neposrednom proučavanju nastavne građe koja se u učionici ne može uspješno demonstrirati. S obzirom na to da se nastavni proces izmješta iz školske zgrade i da su fleksibilnije po pitanju vremenske organizacije, ekskurzije snažno doprinose ostvarivanju obrazovno-vaspitnih ishoda. Da ekskurzija ne bi postala samo avanturistički događaj, potrebna je pravilna integracija ekskurzija u kurikulum; motivisanje učenika/studenata; struktura i autentičnost aktivnosti; podsticanje kritičkog razmišljanja i društvena interakcija tokom ekskurzija (Anđelković, 2012; Živković i dr., 2015). Dewey (1938) smatra da školsko gradivo obavezno treba biti povezano sa iskustvima iz svakodnevnog života, a upravo tome služe ekskurzije, turizam i vanučionična nastava. Iako se vanučionična nastava u zemljama poput Švedske, Danske, Engleske i Hrvatske već odavno ravnopravno primjenjuje uz druge oblike nastave, u Srbiji se i dalje percipira kao novina i realizuje sporadično. Podatak da je samo 23,2% ispitanih učitelja i nastavnika realizovalo vanučioničku nastavu više od 15 puta ukazuje na njenu nedovoljnu zastupljenost, uprkos njenim prednostima (Anđelković, 2018; Radivojević & Jelić, 2016). Potencijal vanučioničke nastave u Crnoj Gori je nedovoljno iskorišćen, a ova oblast predstavlja zanimljivo, ali još uvijek nedovoljno istraženo područje. Terenska nastava, ekskurzije, studijske posjete i edukativni turistički programi čine bitan segment obrazovnog sistema, naročito u oblastima geografije, istorije i slično. Zbog svoje kurioznosti i atraktivnosti, ove aktivnosti mogu značajno poboljšati motivaciju učenika za učenjem, bilo unutrašnju ili spoljašnju motivaciju (Kodžopeljić & Pekić, 2017). Istraživanja Grbović i Draganić (2017) pokazuju da nastava geografije još uvek nije dovoljno usmjerena na učenika, a ekskurzije i obrazovni turizam omogućavaju nastavu usmjerenu na učenika, jer učenici neposredno doživljavaju i uče kroz iskustvo, što doprinosi većoj motivaciji i angažovanju. Indikativno je reći da je Sokrat omladinu okupljao i poučavao na gradskim trgovima. Stručno

pripremljena ekskurzija kod učenika razvija kreativnost, navike učenja, radoznalost, kritičnost i samostalnost (Živković i dr., 2015), a vrijedi dodati i pozitivnu turističko-istraživačku atmosferu. Regionalna podjela Crne Gore omogućava plansko osmišljavanje ovakvih aktivnosti – posjete nacionalnim parkovima, kulturno-istorijskim lokalitetima i ruralnim područjima doprinose razvoju funkcionalnih znanja i kritičkog mišljenja.

Turizam ima značajnu ulogu i u konceptu cjeloživotnog učenja jer obrazovni efekti turističkih aktivnosti nisu ograničeni samo na djecu i mlade. Edukativni turistički programi, kulturne manifestacije i tematske rute omogućavaju kontinuirano obrazovanje različitih starosnih grupa. Kvalitetno okruženje, kao što su edukativne turističke destinacije i interaktivni sadržaji, povoljno utiče na dječije ponašanje, igru, istraživanje i druge aktivnosti, kao i na odnos između djece i odraslih (Starč i dr., 2004), čime se dodatno podržava razvoj ličnih kompetencija. Učenje u ranom djetinjstvu predstavlja osnovu za kasnije učenje kod odraslih, jer pozitivni transferni efekti ranog obrazovanja omogućavaju da proces učenja u odraslom dobu bude brži, lakši i efikasniji (Stojaković, 2002), bilo da je riječ o neformalnom, iskustvenom ili situacionom učenju. Na taj način, turizam doprinosi širenju znanja od ranog uzrasta (uključujući predškolsko i osnovno obrazovanje), kao i aktivnom učešću pojedinaca u društvenim i kulturnim procesima, čime prevazilazi svoju isključivo rekreativnu funkciju. Turizam doprinosi i svestranom razvoju ličnosti vaspitanika, kao i moralnom i društvenom vaspitanju (Đorđević & Jovanović, 1996). Nesumnjivo je da škola, kao kontekst sekundarne socijalizacije pojedinca, predstavlja sredinu bogatu mogućnostima za razvoj multikulturalnosti. Posebnu dimenziju unapređivanja kvaliteta škole predstavlja ostvarivanje partnerstva sa okruženjem. Time se omogućava dekontekstualizacija školskih znanja i njihovo povezivanje sa aktuelnim društvenim procesima, poput multikulturalnosti (Anđelković & Stanisavljević Petrović, 2013; Đorđević & Jovanović, 1996). Kroz edukativne turističke programe i posjete kulturnim i prirodnim lokalitetima, djeca i mladi razvijaju interkulturalnu kompetenciju i socijalne vještine, moralni razvoj i odgovornost prema zajednici. Uz to, turizam podstiče poštovanje različitih kultura, saradnju i empatiju, što pospješuje moralno i društveno vaspitanje.

TURIZAM SJEVERNE REGIJE CRNE GORE

Turizam sjeverne Crne Gore temelji se na prirodnim resursima (planine, kanjoni, rijeke, jezera) i kulturno-istorijskim spomenicima, što omogućava razvoj ekoturizma, avanturističkog, seoskog, planinskog, zimskog i kulturnog turizma. U planinskoj regiji postoje četiri makro reljefne jedinice: planinske ravnice, doline (kanjoni i klisure), baseni i planine (Đurović, P. i Đurović, M., 2016). Brojne prirodne i kulturno-istorijske destinacije ove regije važna su karika u ravnomjern(ij)oj regionalnoj rasprostranjenosti turizma u Crnoj Gori.

Prirodne atrakcije sjeverne regije

Najuočljivije prirodne atrakcije sjeverne regije su planine. Durmitor je područje sa razvijenim periglacialnim oblicima reljefa. Takođe, u sjeveroistočnom

kontinentalnom dijelu države popularna lokacija za planinarenje i zimski turizam je Bjelasica. U središnjem dijelu planine je NP Biogradska gora, turistička atrakcija. Dinamička fizičko-geografska osnova Crne Gore omogućila je razvoj bogatih prirodnih potencijala za odmarališta u planinskoj oblasti Crne Gore (Đurović, P. & Đurović, M., 2016). Planina Prokletije i istoimeni Nacionalni park karakteristični su po netaknutoj prirodi i jedinstvenim geografsko-klimatskim osobinama. Zastupljen je avanturistički turizam.

Jezera su takođe upečatljiva odlika ove crnogorske regije. Biogradsko jezero je najveće planinsko jezero u zemlji i vrlo je atraktivan pejzaž za turiste. Crno jezero na Durmitoru je idealno za rekreaciju i sportove na vodi. Crno jezero zimi ponekad bude zaleđeno, što omogućava šetnje po površini jezera. Plavsko jezero (Slika 3) i njegovo okruženje poznati su po ekoturizmu. Plav raspolaže značajnim turističkim potencijalima koje treba više iskoristiti za razvoj turizma (Privredna komora Crne Gore, 2023). Odlikuju ga bogat biodiverzitet, bogato kulturno nasljeđe i očuvana tradicija.

Slika 3.

Panorama Plavskog jezera

Foto: autor

Slika 4.*Kanjon rijeke Tare*

Foto: autor

Što se tiče rijeka i kanjona ove regije, Tara (Slika 4) teče kroz kanjon koji je uvršten na UNESCO-ovu listu svjetske baštine. Krajoblik planina i dolina sjeverne regije Crne Gore (Bulatović & Rajović, 2018) je popularan među ljubiteljima raftinga. Lim omogućava splavarenje i rafting, što predstavlja potencijal za dalji razvoj avanturističkog turizma. Iako Lim ima mogućnosti za rafting, manje izraženi brzaci, slabija turistička infrastruktura (rafting kampovi, vodiči) i manja međunarodna prepoznatljivost čine ga manje značajnim za avanturistički turizam u odnosu na Taru. Tara je već decenijama poznata rafting destinacija.

Zimski turizam planinsko-kotlinske regije

Sjeverna regija pruža idealne uslove za postojanje i razvoj zimskog turizma. Šume, pogodni tereni za uređenje skijaških staza i planinsko podneblje predstavljaju dobru osnovu za razvoj drvne industrije i zimskog turizma. Treba pomenuti skijanje i *snowboarding*² i promociju planinarenja i alpinizma s naglaskom na Durmitor, Bjelasicu i Prokletije (Jakšić-Stojanović et al., 2019; Šehić D. & Šehić D., 2005). Zimski centri na Bjelasici i Durmitoru postali su popularne destinacije za skijanje i zimsku rekreaciju. Durmitor predstavlja epicentar planinskog turizma i popularan je za planinarenje, biciklizam, skijanje.

Kolašin je poznat kao zimska turistička prijestonica Crne Gore jer je veoma pogodan za zimske aktivnosti i centar je kontinentalnog turizma. Razvio se u središtu manje

² Skijanje na dasci niz padinu, zimski planinski sport.

Kolašinske kotline. Ponuda na Kolašinu je raznovrsna i veoma prilagođena uslovima terena. Najznačanija skijališta su Kolašin 1600 i Kolašin 1450, kao i Savin kuk na Durmitoru (Žabljak). Bjelasica nudi staze za nordijsko skijanje, wellness, spa i autentičnu gastronomiju³.

Što se tiče manifestacionog turizma i događaja, Kolašin organizuje takmičenja u skijanju, kao i zimske festivale. Žabljak, kao turističko naselje u sklopu Nacionalnog parka Durmitor i najviši je grad na Balkanu, omiljena je destinacija za ljubitelje zimskog turizma. Karakteristika sjeverne regije, koja je odvaja od ostale dvije, jeste to što uspješno može kombinovati seoski, planinski i ekoturizam.

Ekoturizam sjeverne regije

Unutar tržišne niše ruralnog turizma postoje različite specijalizacije kao što su ekoturizam, turizam u prirodi, agroturizam, sportski i avanturistički turizam, gastronomski i vinski turizam. Ekoturizam je sve više zastupljen u sjevernoj regiji, što je razumljivo uzevši u obzir očuvanu prirodu. Ekoturizam predstavlja važan dio cjelokupnog turizma Crne Gore, i uz profesionalizaciju upravljanja destinacijama kao ključnim preduslovom za uspješan razvoj crnogorskog turizma (MORT, 2019; Đurašević, 2015), treba da donese velike benefite. Po ekoturizmu, lokalnoj gastronomiji i eko i etno-selima prednjače Plužine. Ono što u sjevernoj regiji treba afirmisati jeste inovativni koncept difuznih etno-sela (Mijatović, 2024), koji podrazumijeva razvoj distribuirane turističke destinacije zasnovane na kompleksu smještaja i tradicionalnom načinu života, kulturi i arhitekturi regiona. Posebno povoljni uslovi za ovakav vid razvoja postoje u Plužinama, gdje prirodni i kulturni resursi pružaju dobru osnovu za njegovu primjenu.

Pored toga, potrebno je razvijati i koncepte koji još nisu dovoljno zastupljeni u Crnoj Gori, poput kuća na drvetu. Iako sjeverna regija već raspolaže eko-selima, etno-selima, eko-katunima i vilama u prirodi, većina ovih oblika smještaja je već „isprobana“, tim prije jer takvih smještajnih kapaciteta ima dovoljno u Srbiji, Hrvatskoj, središnjoj Bosni i Hercegovini, planinama oko Sarajeva itd., dok kuće na drvetu i dalje predstavljaju rijetkost. U ekoturizmu se često govori o autentičnom iskustvu, ali valja se zapitati koliko ono zaista jeste autentično kada mnogobrojna eko i etno-sela, planinske kolibe, kao i luksuzne vikendice i vile u prirodi, počivaju na istim ili sličnim motivima. Kuće na drvetu mogle bi to iskustvo podići na viši nivo, iako su relativno malog turističkog kapaciteta ukoliko nije u pitanju resort. Postoje tek pojedinačni primjeri kod nas, kao što su kućica na drvetu u Višu (Danilovgrad) i na Adi Bojani, što ovaj koncept čini inovativnim u domaćem kontekstu, iako je na globalnom nivou već afirmisan. Kuće na drvetu, kao oblik ekoturizma, najčešće su smještene u prirodnom okruženju, obično preko 3 metra iznad tla, nekada i u samoj šumi, izgrađene od održivih materijala i imaju minimalan uticaj na životnu sredinu, što ih čini dobrim primjerom održivog turističkog razvoja. Iako

³ Naročito seoska domaćinstva nadomak Bjelasice nude autentično iskustvo smještaja i upoznavanje sa lokalnim običajima. Iako se ovo može posmatrati kao ruralni turizam, dijelom je i zimski.

su posebno pogodne za sjevernu regiju, ovaj model ne bi trebalo ograničavati isključivo na nju, što potvrđuju postojeći primjeri u Ulcinju i Danilovgradu.

Nacionalni park Durmitor, idealna destinacija za ekoturizam, ljubitelje prirode i istraživačke ture, ima nadmorsku visinu od 538–2523 m i od 1980. godine je na listi Svjetske baštine (Bakić i dr., 1991; Kićović i dr., 2012). NP Biogradska gora, površine 56,5 km² i nadmorskom visinom 832–2139 m (Monstat, 2017), jedna je od posljednjih prašuma u Evropi, sa ekosistemima starim do 500 godina. Ova dva nacionalna parka sjeverne regije, uz NP Prokletije, predstavljaju mjesta pogodna za ekoturizam. Ture kroz planinske staze i edukativni programi neke su od aktivnosti u prirodi. U sjevernoj regiji se najčešće prepliću prirodni turizam i ekoturizam, koji naglašava održivost i zaštitu prirodnog okruženja.

Kulturološki i istorijski turizam

Kulturološki i istorijski turizam sjeverne Crne Gore obuhvata bogato nasljeđe i tradiciju ove regije. Manastir Sveta Trojica je jedno od najvažnijih kulturno-istorijskih i religijskih mjesta u regiji. Prvi pisani trag o tom manastiru datira iz 1573. godine (Jovović, 2022). Crkva i manastir danas predstavljaju značajnu turističku atrakciju za posjetioce koji žele da istraže kulturno-istorijsko nasljeđe Crne Gore. Izdvajaju se i Husein Pašina Džamija, Manastir Svetog Arhangela Mihaila, Manastir Dubočica, Zavičajni muzej u Bijelom Polju, Rožajama itd. Iako Crna Gora ima manji broj memorijalnih centara u poređenju sa drugim državama, oni su značajni, kao i spomenici žrtvama, koji spadaju u domen mračnog turizma. Jedna od važnih tačaka mračnog turizma na sjeveru Crne Gore je Pivska Dola (Manojlović i dr., 2020), Spomenik palim borcima u Rožajama itd. Memorijalni turizam takođe ima važnu ulogu u kontekstu obrazovnog turizma, jer omogućava neposredno iskustvo učenja kroz kontakt sa stvarnim istorijskim mjestima i događajima, pružajući obrazovnu dimenziju koja je dublja od klasičnih metoda nastave.

Seoski turizam sjeverne regije

U sjeveroistočnoj regiji (Gornje Polimlje, Gornje Poibarje i Gornji Bihor) ima pet gradskih i 134 seoska naselja. Zbog toga su ekonomske migracije od njih gravitirale ka razvijenijim gradovima Crne Gore i SFRJ (Bakić i dr., 2009), ali taj veliki broj seoskih naselja daje snažne predispozicije za ruralni turizam. Sjeverna regija ima razvijene ruralne oblasti i nudi mnoštvo smještajnih kapaciteta u vidu etno-sela i brvnara u kojima se posjetiocima nudi tradicionalna hrana, ali i doživljaj nekadašnjeg načina života u Crnoj Gori.

Uloga ruralnih prostora kao komponente regionalnog razvoja se ne razmatra ili se to čini površno, a velike urbane aglomeracije se posmatraju kao osnovne generičke snage regionalnog razvoja, dok je selu dodijeljena podređena uloga (Vasilevska, 2006). Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore prepoznalo je potencijal ruralnih područja za turizam, usvajajući 2018. godine Program razvoja ruralnog turizma sa strategijom do 2021. godine. Turističke agencije nude raznovrsne oblike smještaja, uključujući seoska domaćinstva, katune, etno-sela, planinske kolibe i

kuće, čime se naglašava ruralni karakter ponude. Agroturizam i boravak u seoskim domaćinstvima postaju sve popularniji, dok je otvaranje domaćinstava za turiste još u začetku, ali sa tendencijom rasta (Ministarstvo održivog razvoja i turizma, 2019). Zeleni turizam smanjuje potrošnju energije, štedi vodu, minimizira plastiku, promovira biodiverzitet, smanjuje karbonski otisak i podržava lokalne zajednice i proizvodnju hrane (Gardašević Slavuljica i dr., 2022). Plužine, na primjer, su ruralno područje s velikim brojem grla stoke po domaćinstvu, zajedno s Rožajama (MPŠV, 2023). Iako postoje opšte strategije za razvoj, nedostaje konkretna investiciona strategija za ruralni turizam u ovom području, te je potrebno razviti takvu strategiju. Ruralni turizam može povećati zaposlenost u ruralnim područjima i unaprijediti poljoprivrednu produktivnost; ovaj sektor se razlikuje od drugih i može generisati značajan prihod (Smolović, 2022) u svakoj crnogorskoj regiji, naročito sjevernoj koja je dominantno ruralna.

TURIZAM CENTRALNE REGIJE CRNE GORE

Centralna regija Crne Gore takođe je prepoznatljiv element turizma u Crnoj Gori, a za razliku od sjeverne i primorske regije, turizam na njenoj teritoriji je najmanje zavistan od vremenskih prilika i godišnjih doba.

Središnja regija Crne Gore zahvata prostor ograničen sa jugozapada nizom primorskih planina, a prema sjeveroistoku visokim planinama koje čine topografsku razvodnicu između Jadranskog i Crnomorskog sliva: Golijom, Vojnikom, Lolom, Moračkim planinama, Žijovom i ograncima Prokletija (Radojičić, 2002). Središnja regija Crne Gore, koja obuhvata subregije Crnogorskog holokarsta, Skadarskog jezera, Zetsko-bjelopavličku i Nikšićku, je najnerazvijenija regija u pogledu turističkih resursa i razvoja turizma, sa samo 2% smještajnih kapaciteta, ali se uočavaju pomaci u razvoju turizma (Dašić & Jovičić, 2011).

Prirodne atrakcije submediteranske regije

Prirodne atrakcije u submediteranskoj regiji su osnova za prirodni i ekoturizam ove regije. Poznato po bogatom biodiverzitetu, Skadarsko jezero je najveće na Balkanu, površine oko 400 km², u zavisnosti od vodostaja (Kićović i dr., 2012). Plovidba čamcem, posmatranje ptica i degustacija lokalne hrane, samo su dio aktivnosti koje Nacionalni park Skadarsko jezero pruža.

Rijeka Morača ima kanjon dubine oko 1000m i jedan je od najimpresivnijih kanjona Crne Gore. Kanjon Morače ima značaj za turizam zbog pejzaža, mogućnosti za avanturističke aktivnosti poput planinarenja i fotografisanja (naročito strani turisti). U Moraču se uliva rijeka Cijevna, koja nastaje na teritoriji Albanije, na sjeverozapadnim padinama Prokletija (Hrvačević, 2004). Cijevna ima ograničen tursitički potencijal, s obzirom na to da je kupalište u ljetnjim mjesecima i mjesto avanturizma. Jezera Krupac, Slano i Vrtac (vještačka), iako znatno manja od Skadarskog jezera, pogodna su za sportove na vodi i piknike.

Bjelopavlička ravnica se prostire u centralnoj regiji duž toka rijeke Zete i pretežno je ruralno područje, a većina njene teritorije se koristi za poljoprivredu i stočarstvo⁴. Glavni izazovi ruralnog razvoja Bjelopavličke ravnice su nedovoljna infrastruktura, depopulacija, ali i ograničena prerada poljoprivrednih proizvoda. Razvoj se može pojačati modernizacijom poljoprivrede i podrškom malim i srednjim preduzećima (vidi poglavlje Optimizacija turističkog potencijala).

Enogastro turizam centralne regije

Enoturizam (vinski turizam) je specifičan oblik turizma koji uključuje posjete vinarijama, vinskim festivalima i degustacije vina, čime se promoviše vinska kultura i tradicija. U centralnoj regiji Crne Gore, enoturizam ima značajan potencijal, posebno Cetinjsko polje, dolina rijeke Zete i Skadarsko jezero. Klimatski parametri poput temperature, insolacije i vlažnosti vazduha sugerišu da sve podregije u Crnoj Gori imaju uniformne klimatske parametre (Savić & Vukotić, 2018). Plantaže „13. jul” je jedna od najvećih i najpoznatijih vinarija u jugoistočnoj Evropi, gdje je vinski turizam u Crnoj Gori dostigao svoj vrhunac, rijetko valorizovan u tolikoj mjeri na drugim lokacijama u državi. Vinski podrum Šipčanik, nekadašnje vojno skladište, pretvoreno je u vinski podrum a vinarije na periferiji Podgorice i lokalni vinari Skadarskog jezera organizuju ture sa degustacijama uz tradicionalnu hranu.

Kulturno-istorijski turizam

Centralna regija Crne Gore je bogata kulturno-istorijskim znamenitostima. Glavni grad Podgorica, Cetinje, muzeji i nasljeđe Petra II Petrovića Njegoša čine ovu oblast značajnom destinacijom. Cetinje posjeduje i Narodni muzej Crne Gore. Kulturni turizam, zbog svog komplementarnog karaktera, sigurno bi mogao obogatiti integralni turistički proizvod Crne Gore (Morić et al., 2021).

Brojni manastiri čine važan aspekt kulturno-istorijskog turizma centralne regije Crne Gore. Izdvajaju se Cetinjski manastir i manastir Morača (vjerski turizam), poznat po freskama iz 13. vijeka. Ovi i ostali spomenici imaju veliku graditeljsku i umjetničku vrijednost, te služe kao svjedoci prošlih vremena sa kulturološkog i istorijskog aspekta (Popović, 2017). Na području Zetsko-bjelopavličke subregije, posebno u Podgorici, značajna su arheološka nalazišta, poput ostataka ilirskog grada Medune, utvrđenja Žabljak, tvrđava Ribnica i drugih spomenika kulturno-istorijskog naslijeđa (Dašić & Jovičić, 2011). Skadarsko jezero takođe odlikuje bogato istorijsko nasljeđe, sa manastirima na ostrvima jezera, poput manastira Starčevo i Beška i tvrđave Lesendro. Centralna regija takođe obiluje kulturnim manifestacijama poput „Dani evropske baštine na Cetinju” i „Podgoričko kulturno ljeto”, što se uvrštava u manifestacione oblike turizma. U mnogim crnogorskim osnovnim i srednjim školama, jedna od prvih ekskurzija vodi do glavnog grada i Cetinja, gdje učenici obilaze značajne kulturno-istorijske spomenike (ponekad ta ruta uključuje i posjete

⁴ Ruralni prostor u većini zemalja čini oko 80-85%, čak i do 99% ukupne površine teritorije (Vasilevska, 2006), Crna Gora nije izuzetak. Zato je u regionalnom planiranju potrebno optimizovati ruralni turistički potencijal.

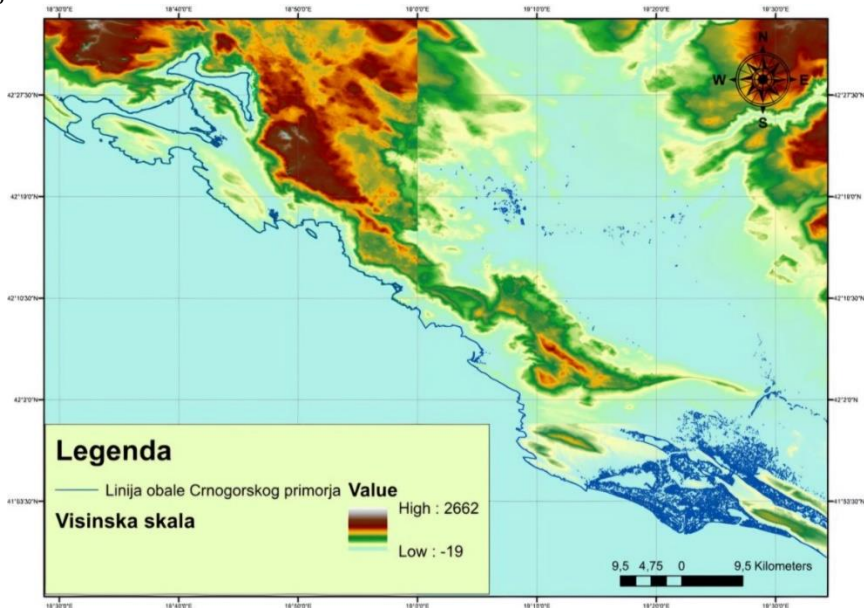
primorskim područjima). Ovakve ekskurzije, ako su metodički i pedagoški dobro sprovedene, izuzetno doprinose kulturno-istorijskom obrazovanju učenika jer im omogućavaju da se upoznaju sa bogatom baštinom države. Ekskurzija u istorijske gradove poput Cetinja i Nikšića, uz stručno vođstvo i pripremljen edukativni materijal, učenicima pruža dublje razumijevanje kulturnih vrijednosti i značaja tih lokaliteta.

TURIZAM PRIMORSKE REGIJE CRNE GORE

Primorska regija Crne Gore (Slika 5), sa svojom obalom dužine 293 km, predstavlja najvažniju turističku destinaciju u zemlji i najrazvijenije turističko područje sa oko 95% svih ostvarenih turističkih noćenja u državi. Prema podacima Monstata (2025), među najposjećenijim opštinama 2024. u Crnoj Gori dominiraju primorske opštine, pri čemu prvih šest mjesta pripada upravo opštinama ove regije. Tu su naročito ljeti masovna turistička kretanja. Dobra saobraćajna povezanost karakteriše regiju Crnogorskog primorja a to je jedan od preduslova za razvoj neke regije. Kod primorske regije naselja se javljaju u dva niza različite nadmorske visine: uz neposrednu obalu i u zaleđu na visini iznad 200 mnv (Bakić i dr., 2009; Radojičić, 2002; Šehić D. & Šehić D., 2005). Master plan razvoja turizma do 2020. godine i Strategija razvoja turizma iz 2008. godine, definisali su raznovrsne oblike turizma, uključujući turizam u prirodi, sportski, seoski, MICE (tzv. kongresni turizam), ekoturizam, wellness, kupališni, kulturni i zdravstveni turizam (Dašić & Jovičić, 2011). Vidovi turizma zastupljeni u primorskoj regiji su ljetnji, kulturni, prirodni, nautički i zdravstveni turizam, prvenstveno u Igalu.

Slika 5

ArcMap: Digitalni elevacioni model Crnogorskog primorja i predjela basena Skadarskog jezera. R 1:450 000

Izvor: obrada autora

Prirodne atrakcije južne regije

Planina Lovćen, koja se prostire između centralne i primorske regije Crne Gore, predstavlja jedan od ključnih simbola crnogorske kulture, istorije i prirodnih ljepota. Nacionalni park Lovćen, površine 64 km², s najvišim vrhom Štirovnik (1.749 m) i jezerskim vrhom (1.657 m), atraktivna je destinacija za turiste. Zapadno od Lovćena nalazi se Boka Kotorska, najpoznatiji prirodni fenomen Crne Gore, uvršten među trideset najljepših zaliva svijeta. Na crnogorskoj obali nalazi se i Šasko jezero, površine 3,6 km², s najvećom dubinom od 7,8 m (Monstat, 2017; Kićović i dr., 2012; Pasinović, 2006). Ada Bojana, rječno trouglasto ostrvo na ušću Bojane u Jadransko more, predstavlja prirodnu i turističku atrakciju Crne Gore. Na tim područjima nekada je prisutna velika količina otpada, što uvodi u nezaobilaznu temu nesavjesnog odlaganja otpada. U kontekstu obrazovanja u turizmu, u ovom slučaju nisu dovoljne ekskurzije, seminari o održivom razvoju i kontinuirano ekološko obrazovanje, već je nužna i stroža zakonska regulativa koja bi kontrolisala nesavjesno odlaganje otpada, a primjer za to mogu poslužiti razvijene zemlje Evrope i Azije. Ukoliko se ne uvodi stroža regulativa, nužno je barem dosljedno sprovođenje postojeće, koja normativno nije loša, ali njena primjena često izostaje.

Ljetnji turizam primorja

Za potrebe ljetnjeg turizma primorska regija „nudi” turističku cjelinu koja obuhvata obalu uz more, širok spektar plaža, idealnih za ljetnji turizam. S velikim smještajnim kapacitetima, pogodna je za luksuzne odmore i porodični boravak. Aktivnosti poput plivanja, vodenih sportova, noćnog života, lokalna gastronomija i morski specijaliteti čine ovu regiju popularnom među turistima (Dašić & Jovičić, 2011). Ljetnji turizam je stub turističkog razvoja ove regije, privlačeći više strane nego domaće goste. Dobar primjer predstavljaju podaci Monstata (2026) prema kojima u Budvi dominiraju strani turisti (93,8%), dok domaći učestvuju sa svega oko 6,2% u ukupnom broju dolazaka.

Plaže i kupališta Crnogorske obale kojih ima preko 117, ukupne dužine oko 73 km, svakako su u žiži dinamičnog ljetnjeg turizma. U funkcionalnom pogledu najviše su napredovali Bar i Budva⁵. Sveti Stefan i Miločer su „razglednice” elitnog turizma, Herceg Novi je poznat po „danimi Mimoze”, Kotor po „danimi Kamelije” a Tivat po marini (Radojičić, 2002). Najpoznatije plaže uključuju: Sveti Stefan i plaža Jaz u Budvi, Velika plaža u Ulcinju kao najduža plaža u Crnoj Gori, Mogren u Budvi, Utjeha između Bara i Ulcinja itd.

⁵ Izgrađeni turistički kapaciteti, tradicija i reputacija Budvanske rivijere, uz razuđenu obalu i specifične karakteristike pješčanih plaža, omogućavaju ovom području razvoj ne samo kupališnog, već i drugih vidova turizma (Dašić & Jovičić, 2011). Prostorne osobenosti budvanske rivijere su 40-ak naselja i zaseoka, kao i 20-ak pješčanih plaža, koje se od Jaza do Buljarice nižu jedna do druge (Kalezić, 1996), tako da je Budva najrazvijenije privredno-turističko središte.

Kulturno-istorijski i manifestacioni turizam primorske regije

Kroz istoriju, ovaj prostor je bio mjesto susreta različitih naroda i kultura, što je dovelo do stvaranja atraktivnih urbanih i ruralnih naselja. Od drevnih gradova poput Ulcinja, Bara, Budve i Kotora, do savremenih turističkih centara, očuvana su svjedočanstva različitih istorijskih epoha i kulturnih pravaca (Dašić & Jovičić, 2011). Iako je dominantni oblik turizma primorske regije svakako ljetnji, nije zanemarljiv ni udio ove regije u kulturno-istorijskom turizmu države generalno. Među najistaknutijim atrakcijama ovog vida turizma je Boka Kotorska, Katedrala Svetog Trifuna (Kotor), Mamula, Gospa od Škrpjela, stara gradska jezgra Kotora, Bara, Budve i Herceg Novog, crkve, tvrđave.

Fašinada u Perastu, najstariji crnogorski festival, slavi se već više od 500 godina. Festival mimosa je još jedan tradicionalni crnogorski festival u primorskoj regiji. Počeo je 1969. godine i svake godine u martu obilježava dolazak proljeća. Takođe, u Kotoru se u junu održava Festival podvodnog filma (Rellie, 2015; Vodenska, 2018). Ljetnja sezona nudi i brojne festivale kulturno-istorijskog karaktera poput Kotorskog karnevala, Barskog ljetopisa, ali i Sea Dance muzički festival.

TURISTIČKI PROMET PO REGIJAMA CRNE GORE U 2025. GODINI

Nacionalni kontekst turizma može se sagledati kroz podatke Uprave za statistiku (2026), prema kojima su u 2025. godini strani turisti ostvarili 95,8% ukupnih noćenja, dok su domaći učestvovali sa 4,2%. Među stranim posjetiocima najveći udio noćenja zabilježili su turisti iz Srbije (23,4%), Rusije (16,4%), Bosne i Hercegovine (8,1%), Njemačke (4,6%), Turske (4,3%), Ukrajine (4,3%) i Ujedinjenog Kraljevstva (4,1%), dok su ostale zemlje činile 34,9% ukupnih noćenja. Prema vrstama turističkih mjesta, primorske destinacije ostvarile su dominantan udio u noćenjima (92,6%), dok su planinska mjesta, glavni grad i ostala mjesta učestvovala sa 2,8%, 2,7% i 2,0%, respektivno. Crnu Goru je, na primjer, 2022. godine posjetilo oko 2,2 miliona turista, od čega više od 2 miliona stranih, pri čemu je 86% ukupnog broja posjetilo primorski region (Grgurević & Todorčić, 2024). Ovi podaci ukazuju na izraženu prostornu koncentraciju turističkog prometa na primorju, uz nedovoljno iskorišćen turistički potencijal kontinentalnog dijela zemlje.

U nastavku je dat sumarni statistički pregled istraživanja o dolascima i noćenjima turista prema podacima Monstata (Tab. 1), koji potvrđuje kontinuirano dominantno učešće primorskih turističkih mjesta u ukupnom turističkom prometu, sa udjelom većim od 90% u posmatranom periodu.

Tabela 1*Dolasci i noćenje turista u posljednjih 5 godina*

Godina	Primorska mjesto (%)	Planinska mjesto (%)	Glavni grad (%)	Ostala mjesto (%)
2025	92,6	2,8	2,7	2
2024	93,8	2,2	2,6	1,5
2023	94,3	2	2,4	1,4
2022	93,8	2	2,9	1,3
2021	94,7	2,1	2	1,2
2020	90,4	3,2	3,2	3,2

Izvor: Monstat, obradio autor 2026

Ovi podaci ukazuju na to da je turistička ponuda i dalje nedovoljno diverzifikovana na regionalnom nivou i u velikoj mjeri zavisi od sezonskog turizma na primorju. To ukazuje da je jedan od ključnih izazova daljeg razvoja turizma u Crnoj Gori veća disperzija turističkog prometa i diversifikacija ponude, kroz snažniju valorizaciju potencijala centralne i sjeverne regije. Razvoj planinskog, ruralnog, ekoturizma i kulturnog turizma mogao bi doprinijeti ravnomjernijem regionalnom razvoju i smanjenju izražene sezonalnosti turističkih kretanja.

U nastavku je prikazan tabelarni pregled dolazaka i noćenja turista po opštinama sjeverne regije, uz zbirne podatke za cijelu regiju za 2025. godinu (Tab. 2). Slični prikazi su dati i za centralnu i južnu regiju (Tab. 3 i Tab. 4).

Tabela 2.*Pregled dolazaka i noćenja turista u sjevernoj regiji*

Opština	Dolasci turista (ukupno domaći i strani)	Struktura dolazaka (%)	Noćenja turista (ukupno domaći i strani)	Struktura noćenja (%) ⁶
Pljevlja	10 888	0,4	41 053	0,3
Žabljak	52 020	1,9	149 983	1
Šavnik	5 391	0,2	16 725	0,1
Plužine	19 057	0,7	32 054	0,2
Bijelo Polje	5 806	0,2	20 588	0,1
Berane	6 703	0,2	11 886	0,1
Plav	2 822	0,1	15 911	0,1
Gusinje	4 633	0,2	11 090	0,1
Andrijevica	2 146	0,1	6 386	0

⁶ Svi procenti prikazani u tabeli odnose se na ukupan broj dolazaka turista u Crnoj Gori u 2025. godini. Za Petnjicu nema zasebnih podataka, a neregistrovani turisti nisu uključeni. Ukupni zbir može se razlikovati od broja pojedinačnih vrijednosti zbog zaokruživanja.

Rožaje	2 624	0,1	18 194	0,1
Kolašin	69 570	2,5	172 343	1,1
Mojkovac	5 825	0,2	14 812	0,1
Ukupno	187 485	6,88	511 025	3,34

Izvor: Monstat, 2026; obradio autor, 2026

Turistički promet u sjevernoj regiji je znatno niži u odnosu na primorske opštine, kako po broju dolazaka, tako i po broju noćenja. Ukupno je zabilježeno 187 485 dolazaka turista i 511 025 noćenja, što čini 6,88% dolazaka i 3,34% noćenja u odnosu na cijelu Crnu Goru. Najviše dolazaka i noćenja ostvarile su opštine Kolašin i Žabljak, koje dominiraju zimskim i planinskim turizmom, dok ostale opštine imaju nizak turistički promet, često ispod 1% ukupnih dolazaka i noćenja. Ovi podaci pokazuju da je turistička aktivnost u sjevernoj regiji koncentrisana u nekoliko planinskih centara, dok veći dio regije ostaje slabo turistički iskorišćen, što ukazuje na potrebu za diverzifikacijom turističke ponude i većom promocijom ostatka regije.

Tabela 3.

Pregled dolazaka i noćenja turista u centralnoj regiji

Opština	Dolasci turista (ukupno domaći i strani)	Struktura dolazaka (%)	Noćenja turista (ukupno domaći i strani)	Struktura noćenja (%)
Podgorica	211 395	7,7	409 960	2,7
Nikšić	19 292	0,7	41 295	0,3
Danilovgrad	3 451	0,1	48 908	0,3
Cetinje	13 385	0,5	71 167	0,5
Tuzi	5 463	0,2	5 970	0
Zeta	6 979	0,3	49 395	0,3
Ukupno	259 965	9,5	626 695	4,1

Izvor: Monstat, 2026; obradio autor, 2026

Turizam u centralnoj regiji čini relativno mali dio ukupnog turističkog prometa Crne Gore, s obzirom na broj stanovnika i veličinu teritorije. Ukupni dolasci čine 9,5%, a noćenja samo 4,1% u odnosu na cijelu državu. Najveći doprinos dolascima i noćenjima daje Glavni grad Podgorica, dok ostale opštine imaju značajno manji udio. Podaci ukazuju da je turistička aktivnost u centralnoj regiji koncentrisana u glavnom gradu, dok manje urbane opštine još nisu dovoljno valorizovane u turističkoj ponudi.

Tabela 4.*Pregled dolazaka i noćenja u južnoj regiji*

Opština	Dolasci turista (ukupno domaći i strani)	Struktura dolazaka (%)	Noćenja turista (ukupno domaći i strani)	Struktura noćenja (%)
Herceg Novi	380 677	14	2 752 428	17,9
Kotor	275 971	10,1	1 350 610	8,8
Tivat	166 819	6,1	1 429 084	9,3
Budva	884 794	32,4	4 970 193	32,3
Bar	260 176	9,5	2 217 381	14,4
Ulcinj	312 677	11,5	1 509 750	9,8
Ukupno	2 281 114	83,6	14 229 446	92,5

Izvor: Monstat, 2026; obradio autor, 2026

Južna regija dominira ukupnim turističkim prometom u zemlji, ostvarivši 2 281 114 dolazaka turista i 14 229 446 noćenja. Najveći doprinos turističkom prometu daju opštine Budva, Bar i Herceg Novi, koje zajedno čine preko 58% ukupnih dolazaka i 64% ukupnih noćenja južne regije. Budva prednjači sa 884794 dolazaka i skoro 5 miliona noćenja, dok Herceg Novi i Ulcinj ostvaruju značajan udio od 380 677, odnosno 312 677 dolazaka. Opštine Kotor, Tivat i Bar takođe bilježe visok turistički promet, što dodatno potvrđuje dominaciju primorskog turizma. Struktura noćenja pokazuje da je sezonalnost izrazita, budući da se veliki dio prometa koncentrisan na primorske opštine sa razvijenim hotelijerskim i nautičkim kapacitetima. Ovi podaci ukazuju na prostornu koncentraciju turizma u primorskoj regiji, dok centralna i sjeverna regija ostaju znatno slabije valorizovane. Takva raspodjela naglašava potrebu za diverzifikacijom turističke ponude, promovisanje planinskog, kulturnog i ruralnog turizma, te razvijanje cjelogodišnjih turističkih sadržaja u manje posjećenim regijama kako bi se smanjila sezonalnost i postigao ravnomjerniji regionalni razvoj.

Prema preliminarnim podacima, u 2025. godini u Crnoj Gori je zabilježeno 2 728 564 dolazaka turista (domaćih i stranih). Oni su ostvarili 15 367 166 noćenja, što je 100% ukupnog turističkog prometa države (Monstat, 2026). Crna Gora raspolaže relativno razvijenom turističkom infrastrukturom, uključujući hotele, privatni smještaj, restorane, plaže, planinske staze, skijališta i marine. Saobraćajnu povezanost obezbjeđuju aerodromi u Podgorici i Tivtu, mreža puteva, te luke za kruzing u Kotoru, Tivtu i Herceg Novom. Primorska regija dominira turističkim prometom, ali centralna i sjeverna regija imaju značajnu komparativnu prednost za razvoj planinskog, ekoturizma i ruralnog turizma.

DISKUSIJA I OPTIMIZACIJA TURISTIČKOG POTENCIJALA KROZ REGIONALNU PODJELU

Crna Gora sadrži tri statističko-upravne turističke regije: primorsku, središnju (centralnu) i sjevernu (Visit Montenegro, 2023) i turistički potencijal se oslanja na njenu regionalnu podjelu.

Sjeverna regija ima značajan potencijal za razvoj zimskog, ekoturizma i avanturističkog turizma, uz potrebu za daljom diversifikacijom ponude, jačanjem promocije i ulaganjima u infrastrukturu. U okviru ekoturizma i etno-sela, lokalna hrana i pića treba da budu centralni dio turističke ponude, kroz razvoj i brendiranje autentičnih proizvoda. Važna je i bolja integracija kulturnog sa profitabilnijim oblicima turizma (Jovičić, 2016). Sjeverna regija suočava se sa razvojnim ograničenjima, uključujući nedovoljno razvijenu infrastrukturu, depopulaciju i slabiju turističku valorizaciju prirodnih resursa, uprkos njihovom značajnom potencijalu. Nerazvijena infrastruktura sjeverne Crne Gore uključuje loše stanje puteva, česta oštećena na cestama, nedostatak modernih saobraćajnih veza i ograničenu dostupnost usluga poput javnog transporta. Proces kontinuirane depopulacije, posebno u ruralnim područjima, direktno utiče na smanjenje radne snage, usljed odlaska mladih koji bi trebali predstavljati okosnicu razvoja ruralnog turizma na sjeveru. Ipak, podrška malim turističkim preduzećima u ruralnim zajednicama realizovana je kroz projekat koji je ojačao kapacitete malih biznisa u sjevernom regionu Crne Gore, u periodu od 2020-2021. Turistički razvoj u ovoj regiji je naročito obilježen neuravnoteženim strateškim pristupom, pri čemu je fokus usmjeren na primorsku regiju, pa se tu prepoznaje prostor za optimizaciju kroz uravnotežen regionalni turistički razvoj. Na teritoriji opštine Berane, posebno na Bjelasici i u selima Lubnice, Kurikuća, Vuča itd., gradi se veliki broj vikendica, katuna i drvenih hotela blizu magistrale, što doprinosi razvoju seoskog turizma. Dodatno, nedavno izgrađeni Tunel Kolašin - Lubnice - Berane predstavlja modernu infrastrukturu koja značajno skraćuje put do centralne Crne Gore. U sjevernoj regiji Crne Gore nalazi se veliki broj starih kamenih kula (slični primjeri postoje i na primorju). Te kule se mogu valorizovati u okviru istorijskog turizma (kao dio kulturnog turizma), pa i održivog arhitektonskog turizma. Njihovo uključivanje u turističku ponudu bilo bi opravdano u smislu posjete turista, uz očuvanje autentičnosti i kulturne vrijednosti, u skladu s principima održivog razvoja urbanog i ruralnog ekosistema. Obrazovanje u turizmu podrazumijeva razvoj svijesti o značaju kulturne baštine i u skladu je sa onim što navode Anđelković i Stanisavljević Petrović (2013), a to je da sadržaje koji njeguju kulturnu baštinu i tradiciju treba ugraditi u planove i programe nastavnih predmeta na svim stupnjevima sistema vaspitanja i obrazovanja od vrtića do univerziteta. Takođe, eko-kućice na drvetu, pomenute u dijelu o ekoturizmu sjeverne regije, predstavljaju jedan od načina optimizacije turizma, ali efekti će biti vidljivi tek nakon dužeg vremena. Slično kao u centralnoj regiji u oblasti enogastro-turizma, preporuka za uspostavljanje lokalnih brendova hrane i pića u sjevernoj regiji bi optimizovala turističku ponudu sjeverne

regije, pri čemu su određeni primjeri već realizovani, poput pljevaljskog sira i njegušskog pršuta (Cetinje).

Centralna regija je prvenstveno povezana sa kulturno-istorijskim i vinskim turizmom, a njen dalji razvoj zavisi od unapređenja infrastrukture, promocije enoturizma i razvoja etno-sela. Iako je turizam ključna privredna grana u Crnoj Gori, gastro-turizam još uvijek nije dovoljno valorizovan, iako predstavlja značajan potencijal za unapređenje ukupne turističke ponude. Korišćenje lokalnih i autentičnih proizvoda, po uzoru na zemlje poput Italije, Španije, Francuske i Grčke (Vujačić et al., 2019), može dodatno ojačati konkurentnost destinacije. U tom kontekstu, preporučuje se uvođenje sertifikacije lokalnih proizvođača hrane i vina, kao i podrška malim porodičnim turističkim biznisima kroz subvencije i olakšice. Centralna regija, za razliku od sjeverne, veoma je administrativno i saobraćajno značajna, ali nema jasno profilisan turistički identitet. Razvoj turizma otežan je nedovoljnom valorizacijom resursa i slabijom integracijom u nacionalnu turističku ponudu.

Primorska regija - fokus na ljetnjem turizmu i kulturno-istorijskom turizmu⁷ ; optimizacija istog bi se mogla sprovesti kroz promociju održivog (eko) turizma i jačanje nautičkog turizma. Vlada Crne Gore prepoznala je elitni turizam kao prioritet, što je privuklo strane investitore. Projekti poput Porto Montenegro već su realizovani a obala ima veliki potencijal za dalji razvoj elitnog turizma. U posljednjih par decenija došlo je do naglog razvoja nautičkog, a samim tim i kruzing turizma, dok je nautički turizam u Crnoj Gori trenutno na srednjem nivou, ali pokazuje veliki potencijal za daljnji razvoj (Tandara, 2020; Ćoso, 2019) kroz optimizaciju njegovog turističkog potencijala. Potrebno je regulisati i unaprijediti održivi razvoj elitnog turizma kroz planove za luksuzne resorte koji poštuju ekološke standarde i principe održivog razvoja, što trenutno nije slučaj. Uz to, divlja gradnja i dalje predstavlja značajan problem na Crnogorskom primorju, bilo da se grade privatni ili turistički objekti. Takođe, važno je razviti programe za promociju kulturnih događaja izvan sezone kako bi se smanjila sezonalnost, budući da primorski gradovi ljeti bilježe najveći turistički promet, dok su u preostalom dijelu godine znatno slabije posjećeni. Optimizaciji turizma u Boki Kotorskoj doprinijeće razvoj kruzing turizma, kao i ruralnog i agroturizma u zaleđu zaliva, gdje postoje povoljni prirodni i prostorni uslovi za njihov razvoj, poput Dragaljskog polja u Kotoru. Uprkos visokom stepenu turističke razvijenosti, primorska regija suočava se sa problemima prekomjerne koncentracije turizma, izražene sezonalnosti i pritiska na prostor i infrastrukturu, što za posljedicu ima model razvoja dovodi do opterećenja životne sredine i samih turista, tako da se još uvijek teško može govoriti o održivom razvoju. Najbolji primjer je Budva (ali i Herceg Novi, Kotor i Ulcinj) jer

⁷ Takođe, autohtone kulturne rute kao novi pristup održivom turizmu (Belada et al., 2022) predstavljaju specifične turističke itinerare koji vode posjetioce kroz područja bogata kulturnim nasljeđem. Uz kulturni turizam se pominje i kreativni turizam, tj. uključivanje turista u kreativne zanate, radionice. Rastuća potražnja za kreativnim turizmom i uspješni primeri u regionu južne Evrope postavljaju pitanje ima li Crna Gora preduslove i potencijal da postane atraktivna destinacija za kreativne turiste (Pavličić, 2023), što bi takođe optimizovalo turističku ponudu u sve tri turističke regije.

se suočava sa problemom prekomjernog turizma i prenatrpanosti tokom ljetnje sezone.

Agroturizam, uz promociju lokalnih poljoprivrednih proizvoda, treba podržati mjerama koje će motivisati seoske porodice da se bave turizmom. Iako MICE turizam trenutno ima manji udio, treba ga podsticati zbog visokih prihoda i cjelogodišnjeg poslovanja. Programom podsticajnih mjera u oblasti turizma za 2025. godinu definisane su planirane aktivnosti, korisnici i njihova visina. U taj set mjera spada i podrška za MICE turizam, što će doprinijeti optimizaciji ove vrste turizma.

Razvijanjem ovih vidova turizma očekuje se optimizacija i diversifikacija turističke ponude Crne Gore, u skladu sa principima održivosti (Dašić & Jovičić, 2011). Ostali oblici turizma, poputorskog, planinskog i kulturnog, trebaju biti obogaćeni sportskim turizmom, što bi poboljšalo ponudu i povećalo zadovoljstvo turista (Jakšić Stojanović et al., 2019). Ključni pravci optimizacije za regionalni turizam Crne Gore su i diversifikacija i disperzija⁸ turističke ponude, brendiranje i promocija, digitalizacija turizma kroz dalje korišćenje digitalnih platformi, brendiranje regije, ali i kontinuirano vaspitanje i obrazovanje za održivi razvoj. Suština je u onom što navode Manojlović i saradnici, koji ističu da se dominacija primorskog turizma ne može u potpunosti eliminisati, ali se može smanjiti kroz detaljno istraživanje tržišta, razvoj specifičnih vidova turizma i obogaćivanje ponude sadržajima van glavne sezone (Manojlović i dr., 2020), pri čemu je neophodan vremenski okvir za ostvarenje tih ciljeva.

Regionalna podjela Crne Gore pruža osnovu za strateški pristup razvoju turizma. Optimizacija kroz sagledavanje regionalnih potencijala, održivost i diversifikaciju ponude omogućava ravnomjerniji razvoj i bolje iskorišćenje prirodnih i kulturnih resursa zemlje.

ZAKLJUČAK

Crna Gora posjeduje raznovrsne prirodne, kulturne i turističke potencijale, koji su raspoređeni kroz tri definisane turističke regije. Svaka od ovih regija odlikuje se specifičnim karakteristikama, što omogućava diferenciran pristup razvoju turizma. Analiza pokazuje da, iako postoji značajan turistički potencijal, on nije ravnomjerno valorizovan, pri čemu primorska regija dominira u odnosu na centralnu i posebno sjevernu regiju.

Doprinos rada ogleda se u analizi turističke regionalizacije Crne Gore kroz integrisani pristup prirodnih, kulturnih i obrazovnih aspekata, kao i u identifikaciji glavnih ograničenja u pojedinim regijama. Rad ukazuje i na značaj regionalne podjele Crne Gore ne samo u turističkom, već i u obrazovnom kontekstu, gdje se turističke regije mogu koristiti kao osnova za razvoj terenskog i iskustvenog učenja, kao i jačanje ekološke i kulturne svijesti. Na taj način, regionalni pristup doprinosi povezivanju turizma i obrazovanja u skladu sa konceptom Crne Gore kao ekološke države. Podsjetimo se da je Crna Gora 1991. godine proglašena ekološkom državom

⁸ Raspodjela i raznovrsnost kroz promovisanje turističke aktivnosti van glavne sezone.

i u tom kontekstu, obrazovanje treba da bude usmjereno prema očuvanju prirodnih vrijednosti i promociji ekološke svijesti.

Sjeverna regija, sa planinskim masivima i nacionalnim parkovima, centralna regija sa kulturno-istorijskim i enogastronomskim potencijalima, kao i primorska regija sa svojim plažama, Bokokotorskim zalivom i kulturno-istorijskim spomenicima, prepoznate su kao destinacija za prirodni, ljetnji i elitni turizam, ali i za razvoj nautičkog turizma, koji je kod nas u povoju.

Kao glavni nalazi izdvajaju se izražena sezonalnost i prostorna koncentracija turizma na primorju, nedovoljna diversifikacija ponude u centralnoj i sjevernoj regiji, kao i ograničenja u infrastrukturi i demografski izazovi u ruralnim područjima. Razvoj ruralnog turizma i manje poznatih destinacija, sezonska disperzija turističkih aktivnosti i brendiranje regiona doprinose privlačenju različitih profila turista (porodičnih, ljubitelja prirode, kulturnih i gastro turista, MICE segmenta).

Turizam u Crnoj Gori, kao „noseći” sektor privrede, ima značajan potencijal za dalji razvoj kroz strateško planiranje, održivo upravljanje resursima i ravnomjerniju regionalnu valorizaciju, čime se može doprinijeti stvaranju konkurentnije i cjelogodišnje turističke destinacije.

LITERATURA

1. Anđelković, S. (2012). Teorijska polazišta realizacije đачkih ekskurzija. Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 44(2), 385–401.
2. Anđelković, S. (2018). Vaspitanje i obrazovanje za održivi razvoj: učenje i poučavanje van učionice. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet.
3. Anđelković, S., & Stanisavljević Petrović, Z. (2013). Škola i neformalni obrazovni konteksti. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet.
4. Bakić, R. (2014). Demografski i populacioni problemi u Crnoj Gori. Promjene u prostornom razmještanju stanovništva Crne Gore u toku druge polovine 20. i prve decenije 21. vijeka. Podgorica: CANU.
5. Bakić, R., Doderović, M., & Mijanović, D. (2009). Naselja u prostoru. Nikšić: Geografski institut Filozofskog fakulteta.
6. Bakić, R., Popović, S., Radojičić, B., Burić, M., & Kasalica, S. (1991). Geografija Crne Gore - faktori preraszmještanja stanovništva. Nikšić: Univerzitetska riječ.
7. Banićević, J., Bataković, M., Čadenović, N., Četković, I., Čulafić, G., Dragičević, S.,...& Zeković, B. (2021). Crna Gora između planina i mora - pejzaž i biodiverzitet. Podgorica: Agencija za zaštitu životne sredine.
8. Belada, L., Gajević, A., & Castronuovo, V. (2025). The experience of Montenegro Indigenous Cultural Routes as a new approach to sustainable tourism. In A. Trono (Ed.), Sustainable tourism and cultural routes in the Ionian and Adriatic regions (pp. 265-281). Rome: Tab Edizioni.
9. Bulatović, J., & Rajović, G. (2018). Areas of Mountains and Valleys of the Northern Region of Montenegro: an Overview from the Aspect of Mapping, Typology and Landscape Protection. Sochi Journal of Economy, 12(1), 4-14.
10. Cvijić, J. (1922). Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje. Beograd: Državna štamparija.
11. Čomić, Đ. (1990). Psihologija turizma. Beograd: Turistička štampa.
12. Čoso, R. (2019). Značaj nautičkog turizma za razvoj turizma Crne Gore. Doktorski rad. Beograd: Univerzitet Singidunum.

13. Dann, G. M. S., Nash, D., & Pearce, P. L. (1988). Methodology in tourism research. *Annals of Tourism Research*, 15(1), 1–28. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(88\)90068-0](https://doi.org/10.1016/0160-7383(88)90068-0)
14. Darinski, A. V. (1975). Metodika nastave geografije. Moskva: Prosvešćenije.
15. Dašić, N., & Jovičić, D. (2011). Selective forms of tourism in Montenegro. *Bulletin of the Serbian geographical society*, 91(1), 135-157. <https://doi.org/10.2298/GSGD1101135D>
16. Dewey, J. (1938). Experience and education. Urbana-Champaign: Kappa Delta Pi.
17. Dragović, P. (2012). Metodika nastave geografije. Niš: Prirodno-matematički fakultet.
18. Đorđević, J., & Jovanović, B. (1996). Vaspitanje u funkciji svestranog razvijanja ličnosti vaspitanika. U Opšta pedagogija (str. 151–199). Beograd: Učiteljski fakultet.
19. Đurašević, S. (2015). Tourism in Montenegro: A destination management perspective. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 63(1), 81-96.
20. Đurović, P., & Đurović, M. (2016). Physical geographic characteristics and sustainable development of the mountain area in Montenegro. *Sustainable Development in Mountain Regions: Southeastern Europe*, 93-111. DOI:10.1007/978-3-319-20110-8_8
21. Gardašević-Slavuljica, A., Lazović, G., Mugoša, J., Kovačević, M., & Todorović, A. (Eds.).(2022). Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022-2025. godine s akcionim planom. Podgorica: Ministarstvo ekonomskog razvoja Crne Gore.
22. Gomez, B., & Jones, J. P., III (Eds.). (2010). Research methods in geography. Chichester, UK: John Wiley & Sons Ltd.
23. Grbović, S., & Draganić, M. (2017). Faktori nastave geografije usmereni na učenika – iz perspektive učenika. *Nastava i vaspitanje*, 66(3), 527–546.
24. Grgurević, O., & Todorović, J. (2024). Geografija 2. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
25. Hrvacević, S. (2004). Resursi površinskih voda Crne Gore. Nikšić: Elektroprivreda Crne Gore.
26. Jakšić-Stojanović, A., Janković, M., & Šerić, N. (2019). Montenegro as high-quality sports tourism destination-trends and perspectives. *Sport Mont*, 17(1), 93-95. DOI: 10.26773/smj.190218
27. Jovičić, D. (2016). Cultural tourism in the context of relations between mass and alternative tourism. *Current Issues in Tourism*, 19(6), 605-612.
28. Jovović, I. (2022). Uloga vjerskih ustanova u oblikovanju duhovnog prostora Crne Gore [Elektronski izvor]. Preuzeto 6. januara, 2026., sa: [https://www.maticacrnogorska.me/files/89/09%20ivan%20jovovi%C4%87%20\(89\).pdf](https://www.maticacrnogorska.me/files/89/09%20ivan%20jovovi%C4%87%20(89).pdf)
29. Kalezić, D. (Ed.). (1996). Budva. Beograd: Oktoih.
30. Kićović, D., Jakšić, P., & Kićović, D. (2012). Osnove zaštite i unapređenja životne sredine (4. dopunjeno i prošireno izd.). Univerzitet u Prištini; Visoka turistička škola strukovnih studija.
31. Kodžopeljić, J., & Pekić, J. (2017). Psihologija u nastavi (odabrane teme iz psihologije obrazovanja). Novi Sad: Filozofski fakultet.
32. Krippendorff, J. (1986). Putujuće čovječanstvo – za novo poimanje slobodnog vremena i putovanja. Zagreb: SNL.
33. Manojlović, B., Perošević, N., Grozdanić, G., Mijanović, D., & Brajušković, M. (2020). Pivska Dola – okosnica razvoja mračnog turizma u Crnoj Gori. *Sociološka luča*, XIV(2), 34-42.

34. Mijatović, V. (2024). Opština Plužine i njeni turistički potencijali i iskustvo u valorizaciji kroz etno-sela. Master rad. Nikšić: Filozofski fakultet, Geografija.
35. Ministarstvo održivog razvoja i turizma. (2015). Mapiranje i tipologija predjela Crne Gore. Podgorica: MORT.
36. Ministarstvo održivog razvoja i turizma. (2019). Program razvoja ruralnog turizma Crne Gore (sa akcionim planom do 2021. godine). Podgorica: MORT.
37. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Crne Gore. (2023). Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2023–2028. Podgorica: MPŠV.
38. Morić, I., Peković, S., Janinović, J., Perović, Đ., & Griesbeck, M. (2021). Cultural tourism and community engagement: Insight from Montenegro. *Business Systems Research: International journal of the Society for Advancing Innovation and Research in Economy*, 12(1), 164-178. <https://doi.org/10.2478/bsrj-2021-0011>
39. Mujević, D. (2023). Topografija i visinska predstava terena Boke Kotorske. Master rad. Nikšić: Filozofski fakultet, Geografija.
40. Pasinović, M. (2006). Menadžment prirodnih i kulturnih resursa. Bar: Fakultet za turizam, hotelijerstvo i trgovinu.
41. Pavličić, D. (2023). Potential of creative tourism development in Montenegro and its benefits to sustainable development of destination. *Journal of Tourism and Hospitality Management*, 9, 97-112. <https://doi.org/10.35666/25662880.2023.9.97>
42. Popović, M. (2017). Tourist evaluation of religious buildings in Montenegro. *Economics*, 5(1), 107-124. DOI:10.1515/eoik-2017-0014
43. Privredna komora Crne Gore. (2023, Oktobar 10). Veliki turistički potencijali Plava. <https://komora.me/poslovni-ambijent/veliki-turisticki-potencijali-plava>
44. Radivojević, D., & Jelić, M. (2016). Izvanučionička nastava u nastavi prirode i društva. *Nova škola*, 11(1), 235–250. <https://doi.org/10.7251/NS1601237R>
45. Radojičić, B. (2002). Geografija Crne Gore: društvena osnova i regije. Podgorica: DANU, Odjeljenje prirodnih nauka.
46. Radovanović, M. (1993-1994). Regionalizam kao pristup i princip i regionalizacija kao postupak u funkcionalnoj organizaciji geografskog prostora. *Zbornik radova Geografskog instituta „Jovan Cvijić”*, knj. 44–45, 67–101.
47. Rellie, A. (2015). Montenegro. UK, USA: Bradt Travel Guides; The Globe Pequot Press.
48. Savić, S., & Vukotić, M. (2018). Viticulture zoning in Montenegro. *Bulletin of University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine Cluj-Napoca. Horticulture*, 75(1), 73-86. <https://doi.org/10.15835/buasmvn-hort:003917>
49. Smolović, S. (2022). Značaj ruralnog turizma i poljoprivrede sa aspekta održivog razvoja Crne Gore. Doktorska disertacija. Beograd: Alfa BK Univerzitet.
50. Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., & Letica, M. (2004). Pedagogija ranog djetinjstva: Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi. Zagreb: Tehnička knjiga.
51. Stešević, D., & Caković, D. (2013). Katalog vaskularne flore Crne Gore (Tom I). Podgorica: CANU.
52. Stojaković, P. (2002). Pedagoška psihologija II. Banja Luka: Filozofski fakultet.
53. Stojkov, B. (2020). Regioni i regionalizacija: izazov politike i iskušenja planiranja. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet.
54. Šehić, D., & Šehić, D. (2005). Nacionalni atlas Crne Gore. Podgorica: Monde neuf.
55. Šorović, M. (2022). Montenegro and World: Climate Change and Biodiversity Conservation. *Climate Change in the Mediterranean and Middle Eastern Region*, 151-167. DOI:10.1007/978-3-030-78566-6_7
56. Tandara, T. (2020). Ponuda nautičkog turizma zemalja južnog Jadrana (i usporedba sa RH). Završni rad. Split: Ekonomski fakultet.

57. Tošić, D. (2018). Principi regionalizacije. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet.
58. Vasilevska, Lj. (2006), Ruralni razvoj u regionalnim okvirima. Beograd: Zadružbina Andrejević.
59. Vidas, M. (2023). Turističko-geografska obilježja atrakcijske osnove Crne Gore. Završni rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, Fakultet ekonomije i turizma.
60. Vlada Crne Gore. (2023). Strategija regionalnog razvoja Crne Gore za period 2023-2027. Podgorica: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma.
61. Vlahović, B., Đorđević, J., Jovanović, B., Laketa, N., Potkonjak, N., & Trnavac, N. (1996). Opšta pedagogija (za studente učiteljskih fakulteta). Beograd: Učiteljski fakultet.
62. Vodenska, M. (Ed.) (2018). Hospitality and tourism in transition in Central and Eastern Europe. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
63. Vovk, A., & Zeman, S. (2016). Educational (scientific) tourism as a development opportunity. In Proceedings of the 4th International Conference: Innovations, Technologies, Education, and Management (pp. 171–176). Sveti Martin na Muri, Hrvatska.
64. Vujačić, V., Pashova, S., Filipović, V., & Filipović, J. (2019). Gastronomy and food safety standard in the function and development of gastronomic tourism of Montenegro. Journal of Varna University of Economics, 63(3), 238-250.
65. Zavod za statistiku Crne Gore. (2017). Statistički godišnjak 2017. Podgorica: Monstat.
66. Zavod za statistiku Crne Gore. (2025). Dolasci i noćenja turista, u individualnom smještaju. Podgorica: Monstat.
67. Zavod za statistiku Crne Gore. (2026). Saopštenje: Dolasci i noćenja turista, ukupno. Podgorica: Monstat.
68. Živković, Lj., Jovanović, S., & Rudić, V. (2015). Metodika nastave geografije. Beograd: Srpsko geografsko društvo.
69. Web izvori:
70. Visit Montenegro, 2023: Turizam u Crnoj Gori <https://me.visitmontenegro.com/tourism/tourism-in-montenegro/> (posljednji pristup 15. januar, 2025.)
71. <https://3dvirtualheritage.me/en> (posljednji pristup 14. februar, 2025.)
72. <https://www.monstat.org/cg/> (posljednji pristup 15. februar, 2025.)
73. <https://nparkovi.me/> (posljednji pristup 14. februar, 2025.)
74. Visit Montenegro, 2023: NP Skadarsko jezero <https://me.visit-montenegro.com/explore/national-parks/lake-skadar/> (posljednji pristup 18. januar, 2025.)

SUMMARY

Montenegro possesses exceptional natural, cultural, and historical diversity, providing a strong foundation for the development of a differentiated and sustainable tourism offer. Its favorable geographical position, varied landscapes, rich cultural heritage, and diverse ecosystems enable the development of numerous forms of tourism that respond to contemporary tourist demands. This paper analyzes the tourist regionalization of Montenegro by examining the specific characteristics of its three principal regions – the coastal, central, and northern regions. Particular attention is devoted to the natural and cultural attractions, tourism infrastructure,

educational opportunities, and dominant forms of tourism that characterize each region. The study highlights the importance of coastal tourism, mountain and adventure tourism, ecotourism, rural tourism, cultural and historical tourism, religious tourism, and enogastronomy as key components of Montenegro's tourism identity. Furthermore, the paper explores the potential for improving regional tourism development through better integration of natural resources, cultural assets, and educational initiatives. Special emphasis is placed on the role of tourism as a tool for non-formal and experiential learning, fostering environmental awareness, cultural appreciation, and the development of intercultural, entrepreneurial, and sustainability-related competencies among visitors and local communities. The research also considers how regional differentiation can contribute to more balanced tourism development, reduce seasonal concentration, and strengthen the competitiveness of Montenegro as a destination. The primary objective of the paper is to evaluate the tourist regionalization of Montenegro and demonstrate how regional characteristics can be effectively utilized to support sustainable tourism development, educational processes, and the long-term socio-economic development of the country.